

ESTETİK YARGININ EPİSTEMOLOJİK ANALİZİ - Francis Hutcheson'dan Joseph Margolis'e Düşünsel Dönüşümler

Merve Nur Sezer

1994 yılında Ankara'da doğdu. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden 2016 yılında mezun oldu. Aynı üniversitenin Felsefe Tarihi bölümünde 2019 yılında yüksek lisansını, 2025 yılında ise doktora eğitimini tamamladı. Doktora araştırmaları kapsamında bir yıl süreyle Glasgow Üniversitesinde bulundu.

ESTETİK YARGININ EPISTEMOLOJİK ANALİZİ

Francis Hutcheson'dan Joseph
Margolis'e Düşünsel Dönüşümler

MERVE NUR SEZER

HECE YAYINLARI

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ / 7

GİRİŞ / 9

BİRİNCİ BÖLÜM: ESTETİK YARGIYA DAİR TARTIŞMALAR

1. Estetik Yargının Felsefi Temelleri:

Antik Dönemden Modern Düşünceye / 25

1.1. İskoç Aydınlanması'nda Beğeni Tartışmaları / 37

1.1.1. Estetik Yargının Lockeçu Temelleri / 40

1.1.2. Estetik Sezgi ve Tekbiçimlilik Fikri / 47

1.1.3. Estetik Yargının Doğal Temelleri / 65

1.2. A Priori Bir Yargı Olarak Beğeni / 82

1.2.1. Yargı Çeşitleri / 83

1.2.2. Hoş, Güzel ve Çıkarısız Haz / 85

1.2.3. Evrensel Geçerlilik / 90

1.2.4. Bilgi ve Yaşam Duygusu / 100

1.3. Tinsel Bir Yargı Olarak Beğeni / 108

1.3.1. Tinin Tezahürü Olarak Sanat / 110

1.3.2. Bilinçli Yaratım / 112

1.3.3. Duyusal Kavrayış ve Teorik Tutum / 116

1.3.4. Özgürlüğün Duyusal Tezahürü / 119

1.3.5. Bilinçli Yaratımın Evrimi / 124

1.3.6. Tarihsel Bağlam / 126

1.3.7. Karakteristik / 140

1.3.8. Sanatın Sonu / 145

1.4. Estetik Yargının Fizyolojik Temelleri / 149

1.4.1. Tragedya: Apollon ve Dionysos / 151

1.4.2. Başkalaşım ve Üstesinden Gelme / 156

1.4.3. Yargının Fizyolojik Koşulları / 161

İKİNCİ BÖLÜM: MODERNİZM SONRASI

ESTETİK YARGININ DÖNÜŞÜMÜ

2. Modernizm Sonrası Estetik Yargı Tartışmalarına Giriş / 177

2.1. Estetik Yargının Ontolojik Temelinin Dönüşümü / 178

2.1.1. Hakikat ve Güzel	/ 183
2.1.2. Yeryüzü ve Dünya	/ 187
2.1.3. Büyük Sanat Eserlerinin İşlevi	/ 196
2.1.4. Sanat ve Estetik Ayrımı	/ 202
2.1.5. Sanat Eseri ve Nesne	/ 209
2.1.6. Kültürün Koruyucu İşlevi	/ 219
2.1.7. "Varlığın Evi" ve Sanat İlişkisi	/ 221
2.2. Estetik Yargının Negatif Diyalektiđi	/ 226
2.2.1. Sanatın İkinici Dünya Olarak İşlevi	/ 228
2.2.2. Araçsal Akla Kar Mimetik Yargılar	/ 233
2.2.3. Estetik Deneyimin Diyalektiđi	/ 242
2.2.4. Sanatın Sarsıcı Gücü	/ 249
2.2.5. Modern Monadlar Olarak Sanat Yapıtları	/ 251
2.2.6. Kültür Endüstrisi İçinde Sanatın Yeri	/ 254
2.2.7. Meta-Eleştiri Olarak Sanat	/ 258
2.3. Estetik Yargının Gzellikten Kurtuluşu	/ 267
2.3.1. "Sanat Dünyası", Anlam ve Yorum	/ 269
2.3.2. Avangart Görüşlerin Etkisi	/ 276
2.3.3. İ ve Dış Güzellik Ayrımı	/ 283
2.3.4. Bağlam ve Anlam	/ 285
2.4. Estetik Yargıya Bütüncül Yaklaşım: Biyoloji ve Benlik	/ 303
2.4.1. İkinicil Dođa Olarak Benlik	/ 310
2.4.2. Sanatın "Yönelimsel" zelliđi	/ 320
2.4.3. Sanat Eserinin Değişken ve Kesintili Yapısı	/ 322
2.4.4. Sanat Eserinin Tanımı ve ođulculuk	/ 325

SONUÇ / 337

KAYNAKÇA / 355

DİZİN / 363

ÖNSÖZ

Estetik yargı, çoğu zaman bireysel beğenilerin konusu olarak görülse de bu yargıların hangi temeller üzerine inşa edildiği, ne ölçüde evrensellik taşıdığı ve bilgi değeri içerip içermediği soruları, felsefenin özellikle epistemoloji ve estetik alanlarında ciddi tartışmalara yol açmıştır. Günümüzde sanatın, kültürün ve toplumsal yapının dönüşümüne paralel olarak estetik yargı, yalnızca öznel zevkin değil; aynı zamanda bilişsel yetilerin, tarihsel bilinçlerin ve toplumsal koşulların da bir ürünü olarak değerlendirilmektedir.

Estetik yargının yalnızca duyuşsal hazza ya da bireysel tercihlere indirgenemeyecek kadar karmaşık bir yapıya sahip olduğu düşüncesi, bu çalışmanın temel hareket noktalarından birini oluşturmaktadır. Zira bu yargılar hem öznenin bilişsel donanımı hem de içinde bulunduğu kültürel bağlamla sıkı biçimde ilişkilidir. Estetik yargının doğasına dair yürütülen felsefi soruşturmalar, aynı zamanda insanın dünyayı nasıl algıladığı, değer biçtiği ve anlamlandırdığıyla ilgili temel bir meseledir.

Çalışmamız, modern ve çağdaş felsefe geleneğindeki çeşitli yaklaşımları karşılaştırmalı olarak ele alarak estetik yargının nasıl oluştuğu meselesini epistemolojik ve ontolojik zeminde tartışmayı amaçlamaktadır. Locke'tan Nietzsche'ye, Heidegger'den Margolis'e uzanan bu düşünsel izlekte, estetik yargının hem bilişsel bir yeti olarak doğasına hem de toplumsal, tarihsel ve kültürel koşullar tarafından nasıl biçimlendiğine dikkat çekilmiştir. Çalışma boyunca izlenen yaklaşım, estetik yargıyı yalnızca öznel beğeniler bağlamında değil, aynı zamanda eleştirel ve kültürel bir yapı olarak değerlendirmeye yöneliktir.

Merve Nur Sezer

Ankara, 2025

GİRİŞ

Estetik yargının doğası ve epistemolojik temelleri, felsefe tarihinde hem duyuşsal algının hem de kavramsal düşünce­nin keşişim noktalarından biridir. Söz konusu yarguların öznel mi yoksa nesnel mi olduğu, rasyonel temellere dayanıp dayanmadığı ve bir tür bilgiye karşılık gelip gelmediğı gibi sorular, estetik düşünce­nin en temel meseleleri arasında yer almaktadır. Ancak bu sorular yalnızca estetik alanıyla sınırlı değildir; insanın dünyayı kavrayış biçimi, hakikatin doğası ve bilginin sınırları gibi felsefi tartışmaların da içinde yer aldığı bir bağlamla ilişkilidir. Bu bağlamda estetik yargının epistemolojik statüsünü ele almak, insanın bilme edimiyle ilişkisini sorgulayan felsefi bir araştırmanın parçası olarak değerlendirilebilir.

Estetik yargının epistemolojik statüsüne dair bir sorgulama, bizi bu yarguların öznel mi yoksa nesnel mi olduğu sorusuyla karşı karşıya getirir. Estetik yargılar, ilk bakışta tamamen öznel oldukları izlenimini uyandırır ve bu nedenle onları değerlendirebileceğimiz ortak bir doğruluk ölçütü yokmuş gibi gelir. Bir nesneyi güzel ya da çirkin olarak nitelendirmek, kişisel tercihlerimizle ilişkili olduğundan, söz konusu değerlendirmelerin nesnel bir zemine dayanmadığı varsayılır. Buna rağmen günlük yaşamda ve konuşmalarımızda, estetik değerlendirmelerin doğruluğundan veya yanlışlığından eminmişiz gibi davranmamız dikkat çekicidir.¹ Güzele veya çirkinine dair bir yargı, yalnızca bireyin duyuşsal tercihlerini bildirmekle kalmaz; aynı zamanda başkaları tarafından paylaşılması beklenen bir hüküm içerir. Burada ortaya çıkan gerilim, estetik yargının epistemik geçer-

¹ Kathleen Stock, "Estetik" çev. Yiğit, Neslihan, *Felsefe Nedir?*, ed. Duncan Pritchard (İstanbul: Küre Yayınları, 2023), 153.

liliği ile duyu temelli özgüllüğü arasındaki ilişkiyi sorunsallaştırır. İlerleyen bölümlerde detaylandırılacağı üzere, kanaatimize göre kutuplardan birini tercih edip diğerini ise indirgemeci bir yaklaşımla ele almak hatalı olacaktır. Çünkü ortada “bu ya da şu” yargısından öte “hem bu hem de şu” sentezine açılan bir durumun söz konusu olduğu görülür. Dolayısıyla estetik yargı ne tümüyle bireysel hazza indirgenebilir ne de nesnel ölçütlerle bütünüyle temellendirilebilir; daha ziyade her iki kutup arasında konumlanan ara bir alanı temsil eder.

Öznel bir deneyim ve nesnel doğruluk iddiası arasındaki gerilim dikkate alındığında, estetik yargı üzerine çalışmak, yalnızca sanat eserleri karşısındaki bireysel değerlendirmeleri değil, aynı zamanda estetik duyumun/deneyimin kendisinin bilişsel doğasını da irdelemeyi gerektirir. Bu anlamda çalışmamızı yönlendiren soruların şu şekilde sıralanması mümkündür: Estetik yargılar yalnızca öznel bir beğeni meselesi midir, yoksa belirli ölçütler doğrultusunda nesnel ve paylaşılabılır bir içerik taşıyabilir mi? Başka türlü ifade edersek, estetik yargılar sadece duyu verilerimizin salt yargıları (doxastic) mıdır, yoksa başka zihinler için de geçerli olabilecek bilişsel gerekçelendirme süreçlerinden mi elde edilir? Elbette bu soru aynı zamanda bir köken sorununa da yol açar: Estetik yargının kökeni, insanın doğasından mı kaynaklanır yoksa kültürel ve tarihsel koşullar içinde mi biçimlenmiştir? Bu sorular, estetik yargının yalnızca bilişsel mi, yalnızca kültürel mi yoksa her ikisinin bir bileşimi mi olduğunu anlamak açısından büyük önem taşır. Bu noktada, estetik yargının ne tür bir zeminde oluştuğu sorusu, çalışmanın başlığını ve içeriğini belirleyen temel felsefi sorunu ortaya koymaktadır.

“Estetik Yargısının Epistemolojik Analizi” başlığı, çalışmanın temel iddiasını ve felsefi içeriğini yansıtmaktadır: Estetik yargının oluşumu ele alınırken incelenen bilişsel ve kültürel hususlar epistemoloji ile bağlantılıdır. Bu itibarla estetik olanın epistemik düzlemde konumlanışını görebilmek için çalışmada incelenen filozofların her biri doğrudan bilgi kuramı üzerine yoğunlaşmasa da onların estetik yargıya ilişkin çözümlenmeleri, dünyayı kavrayış biçimleri ve anlamlandırma süreçleriyle yakından ilişkilidir. Bu çerçevede estetik yargının doğasına ilişkin farklı düşünsel yaklaşımlar, söz konusu

yargının nasıl mümkün olduğu ve hangi koşullar altında temellendirilebileceği sorularına dair doğrudan ya da dolaylı katkılar sunar.

Literatürde bu tematik eksenle -estetik yargının epistemolojik statüsünü odağına alan- doğrudan ve sistematik akademik çalışmaların sınırlı sayıda olduğu gözlemlenmektedir. Mevcut literatürde yer alan bazı çalışmalar estetik yargının tarihsel ya da sanat felsefesi bağlamındaki yönlerine odaklanmakta; ancak bu yargının bilgiyle ilişkisini ve özellikle de bilişsel, kültürel ve tarihsel koşullar altında hangi dinamiklerle şekillendiğini bütüncül bir biçimde ele almaktadır. Bu eksiklik, estetik yargının yalnızca tarihsel veya sanat felsefesi bağlamında ele alınmasının ötesine geçilerek, onun nasıl oluştuğunu derinlemesine sorgulayan kapsamlı bir çözümlemeye duyulan ihtiyacı ortaya koymaktadır. Bu doğrultuda, estetik yargının kökenine odaklanan araştırmaların sınırlılığı dikkate alındığında, çalışmamızın literatüre bir katkı sunacağı düşünülmektedir.

Çalışmamızın temel savı estetik yargının yalnızca öznel bir zevk ifadesi olmadığı, aksine insanın bilişsel yeti ve yetenekleriyle, tarihsel bağlamla ve kültürel pratiklerle etkileşim içinde şekillenen karmaşık bir yargı biçimi olduğu üzerinedir. Bu bağlamda estetik yargı, belli bir bilgi türünün oluşumuna zemin hazırlayan bir süreç olarak ele alınmakta; duyuşsal algı, yargı yetisi ve kültürel etkenler arasındaki ilişkiler doğrultusunda, estetik yargıların nasıl oluştuğu ve nasıl temellendirildiği sorusu merkeze alınmaktadır. Bu hususta çalışmamızda, zihnin bilmeye dair yeteneklerini inkâr etmeyen ancak bunların algıları bilgiye dönüştürmekte tek başına yeterli olamayacağını ileri süren *dışsalci epistemolojik*² yaklaşımın benimsendiğini ifade edebiliriz.

Çalışmada, estetik düşüncenin tarihsel gelişimini baştan sona sunan kapsamlı bir anlatımdan özellikle kaçınılmıştır. Böyle bir yaklaşım hem çalışmanın odaklandığı felsefi sorunsalı dağıtma hem de literatürde sıklıkla tekrarlanan içerikleri yineleme riski taşımaktadır. Bu nedenle çalışmamızda estetik yargının oluşumuna ilişkin temel meseleleri ve kavramsal çerçeveyi açıklığa kavuşturmayı amaçlayan bir yöntem benimsenmiştir. Ayrıca çalışmamızda fark

² Hasan Yücel Başdemir, *Çağdaş Epistemolojide Bilginin Tanımı Sorunu* (Çorum: Hitit-Kitap Yayınları, 2011). 223.

edileceği üzere, “estetik yargı” (aesthetic judgement) ve “beğeni yargısı” (judgement of taste) kavramları aynı anlamda kullanılmıştır. On sekizinci yüzyılda filozoflar *beğeni* (taste) kavramı üzerinden bir tartışma yürütürken, Immanuel Kant (1724-1804) ile *estetik yargı* ile *beğeni yargısı* arasında bir ayırım yapılmış; *estetik yargı* yalnızca *güzel* değil *yüce* üzerine yargıları da kapsayan daha genel bir anlamda kullanılmıştır. Ancak bu ayırım Kant sonrasında sistemli biçimde sürdürülememiştir. Bu nedenle biz de “güzel” kavramını tıpkı “çirkin” “bayağı” ya da “yüce” kavramları gibi estetik yargıya dair bir nitelik olarak değerlendirerek; filozofların genel anlamda sanat ve estetik üzerine düşüncelerini esas alan bir çalışma yürüttüğümüz için estetik yargı kavramını başlıkta kullanmayı tercih ettik. Metin içerisinde de estetik yargı ve beğeni yargısı kavramlarını birbirini yerine kullandık.

Çalışmamızda birinci bölümün başında yargı kavramının felsefi anlamda neye karşılık geldiğine dair genel bir çerçeve sunulmuş; yalnızca tarihsel bağlama işaret etmek amacıyla Antik Yunan’daki temel estetik yaklaşımlara sınırlı biçimde değinilmiş, ardından modern felsefeyle birlikte belirginleşen beğeni yargısının oluşum koşulları üzerinde durulmuştur. Estetik dönüşümler ile bunları etkileyen tarihsel süreçlerin önem taşıdığı açıktır; ancak bu çalışma, estetik yargının tarihsel gelişimini izlemeye yönelik bir tarih anlatısı sunmaz. Bununla birlikte tezde tarihsel bir perspektifin zaman zaman öne çıkması, çalışmanın örtük yan varsayımlarından biriyle ilgilidir: Düşünürlerin estetiği ontolojik mi yoksa epistemolojik bir alan olarak mı gördükleri, büyük ölçüde tarihsel dönüşümlerle ilişkilidir. Nitekim İkinci Dünya Savaşı sonrasında Heidegger (1889–1976) ve Adorno (1903–1969)’da görüldüğü üzere, estetik daha çok ontolojik bir zemin üzerinde temellendirilmiştir. Bu bağlamda çalışmamız, yalnızca tarihsel bir sıralama yapmaktan ziyade, belirli tarihsel bağlamlarda öne çıkan felsefi yaklaşımları kavramsal ayrımlar doğrultusunda analiz etmeyi amaçlamaktadır.

Estetik yargının modern felsefede aldığı biçimi belirleyen temel yaklaşımlar arasında yer almaları nedeniyle İskoç Aydınlanması filozofları Francis Hutcheson (1694-1746) ve David Hume’un (1711–1776) beğeniye dair düşünceleri çalışmanın birinci bölü-

münde ele alınmıştır. Bu düşünürleri etkilemiş olması bakımından, İngiliz filozof John Locke'a (1632–1704) ise aynı bölümde onlardan önce yer verilmiştir. İskoç filozofların katkıları, beğeni yargısının yalnızca bireysel bir zevk meselesi mi yoksa ortak ölçütlerle temellendirilebilir bir bilgi türü mü olduğu sorusunu ilk kez sistematik biçimde felsefi gündeme taşımaları bakımından belirleyicidir. Bu yönüyle estetik yargının epistemik karakteri, ilk kez sistematik biçimde bu gelenek içinde görünür hâle gelmiştir. Ayrıca bu filozoflar, beğeni kavramını zihinsel yetiler, yetenekler, duyu-sal deneyim, sezgi, toplumsal etkileşim ve kültürel öğrenme gibi farklı boyutlarla ilişkilendirerek, estetik yargının oluşumuna dair zihinsel, sosyokültürel, epistemolojik açıklama modelleri sunmuşlardır. Dolayısıyla onların yaklaşımları, modern estetik düşüncenin oluşumuna öncülük etmekte kalmaz; aynı zamanda günümüzde estetik yargının bilişsel mi, kültürel mi, sezgisel mi olduğu yönündeki tartışmalara tarihsel ve kuramsal bir zemin sağlar. Bu nedenle kanaatimizce, İskoç Aydınlanması filozofları, estetik yargının salt bireysel bir beğeni olarak mı yoksa evrensel geçerliliği olan bir yargı biçimi olarak mı değerlendirilmesi gerektiğine ilişkin güncelliğini hâlâ koruyan bir tartışmayı başlattıkları için çalışmamız açısından önemlidir.

Locke'un duyu-malara dayalı bilgi anlayışı, Hutcheson'un doğal beğeni duyusuna dair görüşleri ve Hume'un estetik yargının standartlarını belirleme çabası, estetik yargının felsefi temelini anlamak açısından merkezî öneme sahiptir. Bu filozofların düşünceleri, yalnızca tarihsel etkileri nedeniyle değil, aynı zamanda epistemoloji ile estetik arasındaki ilişkiyi nasıl kurdukları açısından da önemlidir. Locke, bilgi kuramını duyu-malara dayandırarak beğeni yargılarının doğasını açıklamaya yönelik bir yol açarken; Hutcheson estetik duyu-maların doğuştan olup olmadığını tartışarak beğeni yargılarının kökenine ışık tutmuştur. Hume ise beğeni yargısının ortak ölçütünün olup olmadığı sorusuna eğilmiş, öznel-lik-nesnel-lik tartışmasını buradan sürdürmüştür.

Hutcheson ve Hume için estetik, temelde bir “duygu” meselesidir: Bir şeyi başka bir şeye tercih etmekten, onu beğenmekten ibarettir. Zevk, sürekli değişken unsurlar üzerinde kendisini göstermesi

ve yine en azından ilk bakışta salt bireye mahsus olması bakımından kavramsal açıdan izah edilmesi pek de mümkün görünmeyen bir insanlık durumu olarak karşımıza çıkar. İnsanların bazı şeylerden (örneğin trajedilerden, çileklerden veya güzel havadan) hoşlanıp diğerlerinden tiksınmesi, entelektüel bir unsur içermez.³ Hutcheson ve Hume'un estetik yargı üzerine fikirleri, esasında zihin yetileri bağlamında yürüttükleri daha geniş bir tartışmanın parçasıdır; dolayısıyla estetiği kendi başına ayrı bir disiplin olarak değil, genel zihinsel yetiler ve yetenekler üzerinden incelemişlerdir.

Birinci bölümün devamında modern felsefenin önde gelen isimlerinden Immanuel Kant (1724-1804), Georg W. F. Hegel (1770-1831) ve Friedrich Nietzsche'nin (1844-1900) görüşleri, estetik yargının doğasına dair farklı bakış açıları geliştirerek, bu alandaki tartışmaları derinleştirdikleri için ele alınmıştır. Kant'ın "çıkarsız haz" ilkesi, Hegel'in sanatın mutlak tinle ilişkisi üzerine düşünceleri ve Nietzsche'nin estetik ile yaşam arasında kurduğu bağlantılar, çalışmamızın savının arka planını oluşturan epistemoloji ile estetik arasındaki köprünün kurulmasına imkân tanıyan perspektifler sunmaktadır. Kant, estetik yargının öznel olsa da evrensel geçerliliğe sahip olabileceğini öne sürerek, modern estetik düşünceye yön vermiştir. Kant'ın estetik tarihinde önemli bir yere sahip olmasının nedeni, kısmen, estetik yargıyı herhangi bir maddi nesneye bağlı kalmaksızın sistematik biçimde açıklamaya çalışan ilk filozof olmasıdır.

Çalışmada Kant sonrasında ele alınan filozofların eserlerinde *estetik yargı* kavramının, Kant'taki gibi müstakil ve sistematik bir biçimde ele alınmadığı görülmüştür. Dolayısıyla bu düşünürlerin *estetik yargıya* dair görüşleri doğrudan değil, daha çok *güzel* ve *sanat* üzerine geliştirdikleri düşünceler aracılığıyla dolaylı olarak izlenebilmektedir. Bu çerçevede, ilgili filozofların kuramları estetik yargı kavramı etrafında yeniden okunmuş ve söz konusu kavrama ilişkin düşünceleri sistematik bir yapı içinde ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Kant'tan sonra Hegel, sanatın yalnızca estetik bir mesele olmadığını, aksine tarihsel ve felsefi bir ürün olduğunu savunarak Kant'ın düşüncelerine yeni bir boyut kazandırmıştır. Aslında bunun

³ Roger Scruton, *Art and Imagination*, (Methuen: Methuen & Co Ltd, 1998), 1.

da ötesinde, söz konusu katkı yalnızca yeni bir boyut değil; aynı zamanda farklı bir paradigma olarak da okunabilir. Çünkü Hegel tarihsel olanı estetik yargının ilineksel bir boyutu olarak görmez; aksine tarihsel olanın ontolojisi içerisinde estetik yargı mümkün hâle gelir. Bu şekilde beğenin *salt zihinsel* bir faaliyet sonucu ortaya çıktığı düşüncesinden uzaklaşmıştır. Nietzsche ise sanatın ve estetik deneyimin yaşamı nasıl şekillendirdiğini vurgulayarak, beğeni yargılarının nihilizm ve değerler bağlamında yeniden düşünmeyi teklif etmiştir.

Birinci bölümü Nietzsche ile bitirmemizin nedeni, onun estetik yargıyı fizyolojiyle ilişkilendirip *perspektif* kavramını merkeze alan yaklaşımının estetik düşüncede yarattığı dönüştürücü etkidir. Nietzsche, estetik değerlerin ve beğeni yargılarının sabit ve evrensel ölçütlerle değil; bireylerin *fizyolojik, psikolojik ve kültürel koşulları* doğrultusunda şekillenen perspektiflerle oluştuğunu vurgulayarak klasik estetik anlayışa ciddi bir eleştiri yönelmiştir. Bu perspektivist yaklaşım, estetik teoride modern anlamda önemli bir dönüşüme neden olarak, sanata ve güzelliğe dair tartışmaların çok yönlü ve dinamik bir karakter kazanmasını sağlamıştır. Böylece Nietzsche'nin düşüncesi ile estetik yargıların özne merkezli, yaşama içkin ve sürekli değişen bir süreç olarak yorumlanması mümkün hâle gelmiştir. Hatırlanacağı üzere çalışmamız estetik yargının “hem bu hem şu” mantığı üzerine kurulabildiğini savunan, dolayısıyla bireysel ve kültürel unsurların mündemiç bir yapıda bahse konu yargıyı oluşturdukları üzerineydi; bu anlamda ilk bölüm boyunca ele alınan filozoflar üzerinde gerçekleştireceğimiz araştırma tam olarak bu savın açtığı düzlem üzerine gerçekleşecektir.

Birinci bölümde ele alınan filozoflar, estetik yargının doğasına ilişkin farklı düşünsel yönelimleri temsil etmektedir. Her biri, çalışmanın merkezinde yer alan “estetik yargı zihinsel yetilerin ürünü müdür, kültürel/tarihsel koşulların şekillendirdiği bir inşa mıdır, yoksa bu iki alanın etkileşiminden doğan çok katmanlı bir yapı mıdır?” sorusuna farklı açılardan yaklaşılmasına imkân tanımaktadır. Bu filozoflar, estetik yargının oluşumuna ilişkin epistemolojik zemini, kültürel bağlamı ve tarihsel sürekliliği farklı kuramsal eksenlerde temellendirmeleri bakımından çalışmamızın kuramsal

zeminini çok boyutlu biçimde şekillendirmeye katkı sunmaktadır.

Locke, bilgi kuramında duyuşsal deneyimi temel alır; ona göre bilginin kaynağı deneyimdir ve bu anlayış, estetik yargıyı duyuşsal veriler üzerinden işleyen bir bilişsel süreç olarak yorumlamaya imkân tanır. Estetik yargı burada algısal temelli, deneyimden türeyen bir değerlendirme olarak anlaşılır. Locke'un yaklaşımı, çalışmamızda estetik yargının bilişsel ve algısal yönünü temellendirmek açısından ve onun zihin anlayışının dönemindeki filozofları etkilemesi açısından önemli bir başlangıç noktası oluşturmaktadır.

Söz konusu duyuşsal-bilişsel temellendirmeye karşı Hutcheson, estetik duyunun doğuştan geldiğini savunur. Ona göre beğeni yargıları, deneyimle sonradan kazanılmaktan ziyade, doğaya içkin bir ahenk duygusunun sezgisel olarak kavranmasına dayanır. Estetik yargı burada doğrudan duyuşsal bir yetiyle ilişkilidir. Hutcheson'un bu yönelimi, çalışmamızda estetik yargının rasyonel açıklamalara indirgenemeyen sezgisel boyutunu vurgulamak açısından önemlidir.

Hume ise her iki yaklaşımdan ayrılarak, estetik yargıda öznel zevkin önemini vurgularken, bu yargının toplumsal olarak şekillendirilebileceğini de savunmaktadır. Ona göre beğeni hem bireysel duyuşlara hem de tarihsel olarak gelişmiş ortak ölçütlere dayanabilir. Bu ikili yapı sayesinde estetik yargılar hem kişisel hem kültürel bir boyut kazanır. Hume'un yaklaşımı, çalışmamız açısından estetik yargının hem bireysel özneye hem de kültürel bağlama dayandığı yönündeki sava katkı sağlamaktadır.

Kant için estetik yargı, bireyin duyuşsal hazzıyla sınırlı kalmaz; bu haz, bilişsel yetilerin özgür oyunu sayesinde herkes için geçerli olabilecek bir yargıya dönüşür. Kant'ın bu yaklaşımı, çalışmamızda estetik yargının hem bilişsel temellere dayalı oluşunu hem de normatif yönünü tartışmak açısından merkezi bir rol oynamaktadır.

Hegel ise Kant'ın evrensel geçerlilik fikrine tarihsel bir boyut ekler. Ona göre sanat, tarihsel ve tinsel gelişim içinde anlam kazanır. Bu yüzden estetik yargılar, bireyin bilişsel kapasitesinden ziyade, tarihselleşmiş bir anlam dünyasında ortaya çıkar. Bu durumda estetik yargı, tarihsel ve kültürel bir oluşumun sonucu olarak değerlendirilmelidir. Sanat, Hegel için hakikatin duyuşsal görünüşü hâline gelir ve bu nedenle estetik yargı, yalnızca öznel

beğeniye indirgenemez; tarihsel tin tarafından biçimlendirilen bir anlam alanında temellenir. Hegel'in sanat anlayışı yalnızca felsefi bir çerçeve sunmakla kalmamış, idealist estetikten modern sanat kuramlarına kadar uzanan geniş bir etki alanı yaratmıştır. Günümüzde dahi sanatın hem kuramsal hem de pratik düzeyde tarihsel bağlamlarda değerlendirilmesinde Hegelci mirasın etkisi açıkça gözlemlenmektedir.

Nietzsche hem Kant'ın bilişsel temellendirmesine hem de Hegel'in tarihselciliğine karşı çıkar. Ona göre estetik yargı, bireyin fizyolojik yapısı, arzuları, kültürel koşulları ve yaşamla kurduğu ilişkiler üzerinden şekillenir. Yargılar evrensel ya da sabit değildir; aksine hayatın içinde sürekli değişim hâlinindedir. Nietzsche'ye göre sanat ve estetik yargı, yalnızca pasif alımlama süreçleri değil, hayatı dönüştürme kudretine sahip yaratıcı güçlerdir. Bu bağlamda "üst-insan" figürü yalnızca bireysel anlamda değil, estetik normları ve kültürel kodları dönüştürebilecek bir özne olarak düşünülür. Çalışmamız açısından *üst-insan*, yerleşik değerleri sorgulama ve aşma kapasitesine sahip bir figür olarak, estetik yargının dinamik, yaratıcı ve norm-kurucu yönünü temsil eder. Nietzsche'nin bu çok yönlü ve dönüştürücü yaklaşımı, çalışmamızda estetik yargının durağan, evrensel ve rasyonel kategorilerle sınırlandırılmayacağı; aksine çok boyutlu, dinamik ve kültürel olarak yeniden inşa edilebilir bir yapı olduğu yönündeki tartışmaya katkı sunmaktadır.

Yukarıda ifade edilen düşünsel çeşitlilik, yalnızca estetik yargıya dair tarihsel yaklaşımların haritasını çıkarmakla kalmaz; aynı zamanda çalışmamızın merkezinde yer alan, estetik yargının bilişsel, tarihsel ve kültürel boyutların etkileşimiyle oluşan çok katmanlı bir yapı olduğu yönündeki yaklaşımı teorik olarak temellendirme işlevi görür. Bu görüşlere dayanarak, çalışmamızda estetik yargının felsefi temellerine dair farklı yaklaşımlar karşılaştırmalı biçimde ele alınmış; böylece ikinci bölümde çağdaş düşünürlerle sürdürülecek tartışmanın teorik çerçevesi oluşturulmuştur.

Çalışmamızın ikinci bölümünde, estetik yargının modern ve çağdaş felsefedeki seyrini izlerken, onun Martin Heidegger, Theodor W. Adorno, Arthur Danto (1924–2013) ve Joseph Margolis'in (1924–2021) düşüncelerinde kazandığı anlam üzerinden

bir çözümlenme yapılması uygun görülmüştür. Modern ve çağdaş dönemde öne çıkan bu düşünürler, estetik yargının oluşumuna ve geçirdiği dönüşümlere dair farklı düşünsel yönelimleri temsil etmeleri bakımından tercih edilmiştir. Burada amacımız filozofların görüşlerini münhasır olarak almaktan öte bugün için estetik yargı hususunda yaşanan tartışmaları görebilmek, geçmişle olan ilişkisini gözler önüne serilebilmek ve tüm bunları çalışmamızın savı bağlamında değerlendirebilmekle ilgilidir. Bu nedenle filozofların tüm düşünceleri ayrıntılı biçimde ele alınmaktan ziyade, çalışmamızın temel savına katkı sunduğu düşünülen yönlerine odaklanılmıştır. Heidegger'in sanatın varlık ile ilişkisine dair metafizik çözümlenmesi, Adorno'nun estetik teorisinin toplumsal eleştiriyile birleşen yönü, Danto'nun sanatın sınırlarını sorgulayan analizi ve Margolis'in biyolojinin yanında kültürel bağlamı ön plana çıkararak benlik merkezli yaklaşımları, estetik yargının öznel deneyimden ibaret olmadığını, aksine ontolojik, epistemolojik ve toplumsal koşullarla şekillendiğini göstermektedir. Bu filozofların her biri, sanata ve estetiğe dair farklı açıklama modelleri geliştirmiş; çalışmamızın temel problematiğini çok katmanlı biçimde aydınlatan özgün teorik çerçeveler sunmuştur.

Heidegger, sanatı klasik metafizik ontolojinin ötesinde, varlığın anlamını ve hakikatin açığa çıkışını sorgulayan bir ontolojik mesele olarak ele alarak, estetik yargıya dair düşünceyi temelden dönüştürmüştür. O, sanat eserlerini yalnızca estetik haz veren nesnelere olarak değil, varlığın açığa çıktığı bir zemin olarak yorumlamıştır. Bu yönüyle, estetik yargıyı insanın dünya ve varoluşla kurduğu ilişki içinde, ontolojik bir bağlamda konumlandırmıştır. Heidegger'in yaklaşımı, önceki filozoflardan farklı olarak estetik yargının kökenini ne öznel hazda ne de toplumsal normlarda arar; onun için sanat, bir Varlık tecrübesidir ve estetik yargı bu tecrübenin bir parçası olarak ortaya çıkar. Çalışmamız açısından Heidegger'in önemi, estetik yargının yalnızca zihinsel ya da kültürel bir olgu olmadığını, insanın varlıkla ilişkisini kurduğu temel bir imkân olarak düşünülmesi gerektiğini göstermesidir. Heideggerci bir ifadeyle, estetik yargı hakikati açığa çıkararak bir unsur olarak ortaya çıkar ve dolayısıyla Dasein için Varlıkla temas kurmanın en özgün yolu olarak belirir.